

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAYVONOT OLAMI BILAN TANISHTIRISH ORQALI AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Elmurodov Shahriyor Nasrullayevich,

Termiz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha taʼlim yoʻnalishi magistranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni hayvonot olami bilan tanishtirish orqali axloqiy sifatlarni shakllantirish texnologiyasi keltirilgan

Kalit soʻzlar: axloq, odob, maktabgacha yosh, bogʻcha, hayvonot olami, tabiat

Qadimgi qoʻlyozmamiz «Avesto» xalqimizning bebaho mulki sanaladi. Bu nodir kitob bundan oʻttiz asr muqaddam shu zaminda yashagan ajdodlarimizning biz avlodlarga qoldirgan maʼnaviy tarixiy merosidir. «Avesto», ayni zamonda, bu qadim oʻlkada buyuk davlat, yuksak maʼnaviyat va madaniyat boʻlganligidan guvohlik beruvchi tarixiy hujjatdir. «Avesto» tabiat, jamiyat va inson oʻrtasidagi munosabatlarni maʼnaviy, ruhiy va axloqiy mezonlar orqali uygʻunlashtiruvchi, kishini qurshab olgan olamni oʻrganishga chorlaguveni falsafadir. «Avesto»da noyob dorivor giyohlar haqida qimmatli maʼlumotlar mavjud. Bundan tashqari, uyjoy, atrofmuhit, tabiatni muhofaza qilish, uni asrash toʻgʻrisida tavsiyalar berilgan. «Avesto»da yer, suv, xona, inson tana aʼzolari, kiyim KechakJarni toza tutish haqida yozilgan. Atrofmuhit, koʻchalarni, butazorlari oʻtloqlarni, yerni iflos qilgan kishilar jazolanganlar. Shuningdek, muhit tozaligini saqlash va kasalliklarni oldini olish maqsadida axlatlarni, ifloslangan joylarni tosh, tuproq, qum bilan koʻmib tashlash buyurilgan. Asarda kasallik tarqatuvchi hasharotlarni yoʻqotish, shuningdek, uy hayvonlarini toʻgʻri parvarish qilish yomonlari ham koʻrsatilgan. Oʻrta asrlarda Oʻrta Osiyoda yashab ijod etgan olimlardan Muhammad Muso alXorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqalar tabiatshunoslik fanining rivojlanishiga katta hissa qoʻshganlar. Ular hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, oʻsimlik va hayvonot dunyosi, tabiatni eʼzozlash haqida qimmatli fikrlar aytganlar.

Buyuk alloma Muhammad ibn Muso al Xorazmiy (783850) risolalaridan birida bunday deb yozadi: «Bilingki, daryoning koʻzlari yoshlansa, uning boshiga gʻam, kulfat tushgan boʻladi. Odamlar, daryodan mehringizni darigʻ tutmanglar!» Daryoning «yoshli koʻzlari» deganda Muhammad Muso al Xorazmiy nimalarni koʻzda tutgan ekan? Ehtimol, u daryo suvining ortiqcha isrof boʻlishini nazarda tutgandir? Vaholanki, buyuk bobomiz eng awalo

daryo bilan odamlarning «birbirlarini tushunishlari», o'zaro mehruhabbat qo'yishlarini nazarda tutgan. 847 yilda Muhammad alXorazmiy «Kitob surat alarz» nomli asarini yozdi. Unda dunyo okeanlari, quruqlikdagi qit'alar, qutblar, ekvatorlar, cho'llar, tog'lar, daryo va dengizlar, ko'llar va o'rmonlar, ulardagi o'simlik, hayvonot dunyosi, shuningdek, Yerning asosiy boylıkları hamda boshqa tabiiy resurslar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu risolada matematika, geologiya, astronomiya, etnografiya, tibbiyot, shuningdek dunyo xalqlarining tabiiy ko'nikmalari va tarixiyhuquqiy bilimlari umumlashtirilgan.

Abu Nasr Forobiy. O'rta Osiyo xalqlari ijtimoiy-falsafiy fikrlarining eng yirik va mashhur vakillaridan biri Abu Nasr Forobiyning (873-950) ilmiy-falsafiy merosi nihoyatda boy. Uning asarlari hozirgacha to'liq aniqlanmagan. Nemis olimi M.K. Brokkelmanning ro'yxatida Forobiyning turli sohalarga oidi 180 ta asarining nomi keltirilgan. Forobiy tabiatshunoslikning turli tarmoqlari bilan shug'ullangan bo'lib, uning «Kitob alhajm va almiqdor», «Kitob almabodi alinsonia» («Insoniyatning boshlanishi haqida kitob»), «Kitob ala'zo alhayvon» («Hayvon a'zolari to'g'risida kitob») nomli asarlari bunga dalil bo'la oladi. Tabiatshunoslikka oid «Odam a'zolarining tuzilishi», «Hayvon a'zolari va ularning vazifalari haqida» kabi asarlarida odam va hayvonlardagi ayrim a'zolarining tuzilishi, xususiyatlari va vazifalari haqida ham to'xtab o'tilgan. Odam a'zolarining tuzilishi va vazifalari haqida so'z yuritilganda o'zgarishlar, ya'ni kasalliklar birinchi navbatda ovqatlanish tartibining buzilishi oqibatida kelib chiqadi, deb tushuntiriladi. Forobiy tabiiy va inson qo'li bilan yaratiladigan sun'iy narsalarni ajratgan. Shuningdek, u tabiiy narsalar tabiat tomonidan yaratilganligini va bunda inson omilining ta'siri katta ekanligini, tabiiy va sun'iy tanlash hamda tabiatga ko'rsatiladigan boshqa ta'sirlarni atroflicha baholagan.

Abu Rayhon Beruniy (973-1048) koinotdagi hodisalarni taraqqiyot qonunlari, narsa va hodisalarning o'zaro ta'siri bilan tushuntirishga urinadi. Olim yerdagi ba'zi hodisalarni quyoshning ta'siri o'qali izohlaydi. Beruniyning fikricha, yerdagi o'simlik va hayvonot olamining yashashi uchun zarur imkoniyatlar cheklangan. Lekin o'simlik va hayvonlar doimo ko'payishga intiladi va shu maqsadda kurashadi. Beruniyning tabiatshunos sifatida quyidagicha fikrlari hanuzgacha o'z dolzarbligini yo'qotmagan: «Ekin va nasi qoldirish bilan dunyo to'lib boraveradi. Garchi dunyo cheklangan bo'lsada, kunlar o'tishi bilan bu ikki o'sish natijasida ko'payish cheklanmaydi. Agar o'simliklardan yoki jonivorlardan biror xilining o'sishiga sharoit boimay, o'sishdan to'xtasa ham, boshqalarida bu ahvol bo'lmaydi. Ular birdaniga paydo bo'lib, birdaniga yo'qolib ketmaydi. Bordiyu yer yuzini bir xil daraxt yoki bir xil hayvon butunlay qoplab olsa, bu holda hayvonning ko'payishiga ham, daraxtning o'sishiga ham o'rin qolmaydi.

Shu sababdan dehqonlar ekinlarni o'toq qilib, keraksizini yulib tashlaydilar». Beruniy asarlarida o'simlik va hayvonlarning biologik xususiyatlari, ularning tarqalishi va xo'jalikdagi ahamiyati haqida ma'lumotlar topish mumkin.

Axloqiy faoliyatni tashkil etishda qo'llaniluvchi ko'rgazmali qurollar, tabiiy shart-sharoitlar, axborotli texnologiyalar, mehnat faxriylari hamda ishlab chiqarish jarayonida faoliyat olib borayotgan shaxslar, ularning hayoti haqidagi hikoyalar maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy tarbiyaning sifat va samaradorligini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich ta'lim o'quvchilari axloqiy tarbiyasini tashkil etishda yuqori samaradorlikning ta'minlanishi uchun xizmat qiluvchi omillar amaliy faoliyat sifatining yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Muammo doirasida olib borilgan amaliy faoliyat yakunlari maktabgacha ta'lim muassasalari va boshlang'ich ta'lim faoliyatining bugungi kundagi holati borasida yakuniy xulosa chiqarishga imkon berish bilan birga, ushbu muassasalar faoliyatini takomillashtirishning samarali yo'llarini izlab topish lozimligini kun tartibiga olib chiqmoqda.

MTT va boshlang'ich ta'lim faoliyatini takomillashtirishning eng maqbul yo'li – yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish hisoblanadi.

Istiqboldagi vazifa maktabgacha va boshlang'ich ta'lim muassasalari faoliyatida ham keng ko'lamda axborot texnologiyalari xizmatidan foydalanishga erishishdir.

Quyida bolalarning axloqiy sifatlarini shakllantirish yuzasidan mashg'ulot tavsiya etamiz.

Hayvonot olamiga sayr

Mashg'ulotning maqsadi: bolalarga hayvonot olami haqidagi bilimlarni berish; hayvonlar, jonli tabiatga nisbatan mehr-muhabbat uyg'otish orqali ulardagi axloqiy sifatlarni tarbiyalash; hayvonot olami haqida tushuncha berish, ularni tasvirlash, hayvonot olamiga nisbatan ongli va axloqiy munosabatda bo'lishni tushuntirish.

Jamoaviy guruh shaklida o'tkaziladigan ushbu mashg'ulotda bayon qilish, suhbat, savol-javob, "Klaster" texnologiyasi usullaridan foydalaniladi. Tarqatma material, hayvonlarning surati aks ettirilgan rasmlar kartochkalar mashg'ulotni tashkil etishdagi asosiy vositalar hisoblanib, tarbiyachi har bir bolaning faol ishtirokini kuzatib boradi. Mashg'ulotga oid savollar bilan murojaat qilish usuli ham bolalarni faollikka undab, e'tiborini, diqqatini jamlashga xizmat qiladi. Mashg'ulot so'ngidagi rag'batlantirish esa bolalarni kelgusi mashg'ulotlarga qiziqishini oshirishi tabiiy.

Mashg'ulotning borishi:

I bosqich

Tarbiyachi: – Bolajonlar, qanday hayvonlarni bilasiz?

Bolalar: – Yovvoyi hayvonlar, uy hayvonlari, qushlar, parrandalar

Tarbiyachi: – Diqqat bilan rasmlarga qarab ularning turlari va farqlarini bilib olamiz. Ayting-chi, qaysi hayvonlar yovvoyi, yirtqich, qaysilari uy hayvonlari deb ataladi? Bularning qanday zararli va foydali tomonlari bor?

Bolalar ularning nomlari, o‘ziga xos xususiyatlari hamda zararli tomonlarini bilganicha ayta boshlaydi.

II bosqich

Tarbiyachi turli hayvonlar rasmlarini ko‘rsatib, bolalar bilan birgalikda ularni sinflarga ajratadi (klassifikatsiyalash); ya’ni uy hayvoni, yirtqich hayvonlar, parrandalar, qushlar rasmlarini ajratishadi.

III bosqich

Ushbu bosqichda tarbiyachi bolalarga o‘zlariga yoqadigan hayvon rasmlarini tanlab olishini taklif qilib, bolalarni guruhlariga ajratadi.

IV bosqich

Tarbiyachi bolalar tomonidan o‘zlashtirilgan bilimlarni umumlashtiradi.

Tarbiyachi: – Bolalar, siz hayvonlar haqida qanday she’r va ertaklar bilasiz? Ushbu hayvonlarga munosabatingizni bildiring-chi?

– Hayvonlarni qanday parvarish qilinadi? Ularga azob berish mumkinmi?

– Hayvonot olamini qanday asrash mumkin?

– Hayvonlarning inson hayotidagi ahamiyati qanday?

Bolalar o‘rgangan bilimlari asosida savollarga javob topadi. Qaysi guruh faol qatnashsa, o‘sha guruhga bayroqchalar tarqatiladi va qolgan guruh ishtirokchilari rag‘batlantiriladi.

Bolalarda bilim, ko‘nikma va malakalarning o‘zlashtirilganlik darajasi, hayvonot olamiga nisbatan axloqiy, ongli munosabatlarining shakllangani suhbat, muammoli savollar, test, kuzatish orqali aniqlanadi.

Tajriba-sinov natijalariga asoslanib, muammo doirasida bolalarning savodxonlik darajasi uch toifaga ajratib, baholanadi.

1. Yuqori.

2. O‘rta.

3. Past.

“Klaster” metodi asosida tuzilgan sxema bolalarni hayvonot olamini klassifikatsiya qilishga o‘rgatadi.

O‘zining vizual hamda audio imkoniyatlariga ko‘ra, televideniye bola ongiga ta’sir qilishda katta kuch sanaladi. Aynan teleekran orqali beriladigan axborotni bola yaxshi eslab qoladi va unga taqlid qiladi.

Bunday telekanallar dasturlaridan, albatta, bolalarning tabiat, hayvonot olami bilan tanishtiradigan va ularni asrash va ozor bermaslikka yo‘naltirilgan ko‘rsatuvlar o‘rin olishi maqsadga muvofiq.

Ona tabiatga muhabbat, ekologiyani toza asrashga yo‘naltirilgan tarbiyaviy ko‘rsatuvlar bolalar uchun muhim sanaladi. Atrof-muhitga mehr

uyg'otishga yo'naltirilgan bunday dasturlar hayvonot va nabotot olami bilan tanishtirish asnosida olib boriladi.

Faoliyatiga hali u qadar ko'p bo'lmagan "Bolajon" telekanalida ko'rsatuvlarda yuqorida sanalgan omillarning inobatga olingani tahsinga loyiq.

3 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarga olamni idrok etish, milliy qahramonlar, o'zbek xalqi va boshqa xalqlarning dostonlari, eposlari, ertaklari vositasida ezgulik va adolat tushunchalarini shakllantirishga "Bolajon" dasturidagi ko'rsatuvlar o'z hissasini qo'shmoqda.

Yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalarga tayangan holda quyidagicha xulosaga kelish mumkin: maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasini tashkil etish jarayonida hayvonot olamidan foydalanishga yo'naltirilgan faoliyatning maqbul shakl, metod va vositalarini aniqlash kelgusida tadqiqot muammosi bo'yicha amaliy faoliyatni samarali tashkil etish, uni yuqori bosqichlarga ko'tarish imkoniyatini yaratishgagina xizmat qilib qolmay, ayni vaqtda bolalarda axloqiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, ularning o'z mazmunida axloqiy g'oyalarni ifoda etgan hayvonot olami mohiyatini to'laqonli anglashiga yordam beradi.

Tadqiqot ishini olib borish jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining axloqiy tarbiyasida hayvonot olamidan foydalanishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi maxsus metodik (dastur va ishchi reja) tavsiya ishlab chiqildi.

Mazkur metodika mazmunida maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasida hayvonot olamidan foydalanishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni yo'lga qo'yishda samarali deb topilgan shakl, metod va vositalar ham o'z aksini topdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Jumayeva Malika Aliyevna. (2021). Independent musical activity in preschool organizations. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(1), 9–10. Retrieved from <https://openaccessjournals.eu/index.php/jedic/article/view/16>

Aliyevna, J. M. (2021). The Social Activity of the Educator with the Family. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 401-403. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/338>

Shoturayevna, U. L. (2021). Development of Creative Competence of Educators in Preschool Educational Institutions. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 395-397. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/336>

Radjabova G.M. The educational value of oral folk art for preschoolers // European research № 1(75) / Sb. st. po mat. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Yevropeyskiye nauchnye issledovaniya: innovatsii v nauke, obrazovanii i texnologiyax»: LXXV mejd. nauch.-prakt. konf. (London. 16 marta, 2022). S.

Berdieva M.M. Increasing the research activity of a pupil of a preschool organization // European research № 1(75) / Sb. st. po mat. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Yevropeyskiye nauchnye issledovaniya: innovatsii v nauke, obrazovanii i texnologiyax»: LXXV mejd. nauch.-prakt. konf. (London. 16 marta, 2022). S.

Utasheva L.Sh. Introducing preschoolers to the world of fiction // European research № 1(75) / Sb. st. po mat. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Yevropeyskiye nauchnye issledovaniya: innovatsii v nauke, obrazovanii i texnologiyax»: LXXV mejd. nauch.-prakt. konf. (London. 16 marta, 2022). S. {sm. sbornik}.

Usmonova S.E. Plot construction as a means of developing the creative abilities of children // European research № 1(75) / Sb. st. po mat. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Yevropeyskiye nauchnye issledovaniya: innovatsii v nauke, obrazovanii i texnologiyax»: LXXV mejd. nauch.-prakt. konf. (London. 16 marta, 2022). S.

Muhammadiyeva F.T. Technology familiarization of preschoolers with various materials through cognitive research activities // European research № 1(75) / Sb. st. po mat. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Yevropeyskiye nauchnye issledovaniya: innovatsii v nauke, obrazovanii i texnologiyax»: LXXV mejd. nauch.-prakt. konf. (London. 16 marta, 2022). S.

Mamatmuminova M.G. Features of the use of animation in the development of creative abilities of preschoolers // European research № 1(75) / Sb. st. po mat. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Yevropeyskiye nauchnye issledovaniya: innovatsii v nauke, obrazovanii i texnologiyax»: LXXV mejd. nauch.-prakt. konf. (London. 16 marta, 2022). S. {sm. sbornik}.